

ΕΚΚΛΑΜΨΕΙΣ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ

ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΓΙΟΓΚΙ
ΠΟΥ ΔΕΝ ΚΑΤΕΒΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΘΙΒΕΤ

Ο ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΖΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
ΑΝΤΙΓΡΑΦΕΙ ΠΩΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΖΕΙ

ΚΕΝΤΡΟ ΒΟΥΔΙΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
«Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ»

Ο ΞΥΠΟΛΥΤΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΓΙΟΓΚΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΚΑΤΕΒΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΘΙΒΕΤ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εικόνα που έχει φτάσει σε μάς για τον ξυπόλητο Αθηναίο φιλόσοφο, το Σωκράτη, είναι πολύ φορτισμένη και πολύ σπαστή μαζί, και καθώς από την ποιότητα και την έκτασή της θα παραμένει όση προσπάθεια και αν καταβάλουμε, αδιαχώρητη στα Προκρούστεια μέτρα μας, ποτέ δεν θα αποκτήσουμε την ακριβή της αποτύπωση.

Η ζωή του ξεπερνάει τις ιστορικές μας συντεταγμένες, τα λογισμικά ισοδύναμα της τρέχουσας εποχής και τις νοηματικές μας κατασκευές. Γιατί το αρχέτυπό του βρίσκεται πολύ πάνω και από εκείνο των ημίθεων. Η συνειδησή του απέκτησε τις ιδιότητες εκείνες που αυθεντικά του έδωσαν το δικαίωμα να καθίσει ανάμεσα πια στους θεούς, ισότιμα¹. Και ο μέσος άνθρωπος από το φόβο της ελαφρότητάς του αποστρέφει το πρόσωπό του από αυτόν, τον μυθοποιεί και τον απομυθοποιεί συνεχώς σκόπιμα και συνειδητά. Γιατί δεν τον αντέχει.

Μόνο ένας αφόρητος αλαζόνας θα τολμούσε να μιλήσει άμεσα και κατά πρόσωπο με αυτόν και εκείνος ήταν ο Αλκιβιάδης, αυτό το εξαιρετο πνεύμα της απώλειας, που αναλώθηκε μέσα στο τραγικό του μεγαλείο. Όλοι οι άλλοι, ακόμα και ο αγαπημένος του μαθητής, ο Πλάτωνας, δεν τόλμησε να τον παρουσιάσει ολόκληρο, όπως ακριβώς υπήρξε. Ήταν τόσο δυνατός όσο και ο ήλιος. Καλλίτερα!

Και οι πολέμιοι του πια μετά από δύομισι σχεδόν χιλιάδες χρόνια, εξαντλήθηκαν. Όχι μόνο φυσικά από τις ενοχές τους γιατί τον πότισαν το κώνειο. Αλλά γιατί τους καθήλωσε, τους κούρασε η αντοχή του στο χρόνο.

Οι σχολαστικοί όμως, αυτό το νόθο και ανεξάντλητο είδος της περιφοβής ύπαρξης, δυστυχώς ακόμα και σήμερα παράγει λογικοφάνεια. Και αυτοί είναι που συντηρούν συνωμοτικά και χαμηλόφωνα μια απλοποιημένη εικόνα του ανδρός. Στηρίζονται τάχα στο γεγονός ότι ο πρώτος αυτός φιλόσοφος δεν άφησε κάποιο σύγγραμμα για να γνωρίζουμε από πρώτο χέρι τις φιλοσοφικές του θέσεις. Καθώς δεν τους συμφέρει να ξέρουν ότι οι συνειρμικές κατασκευές του κατώτερου νοητικού, δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με την υπερβατική σοφία. Και επιμένουν να αγνοούν ότι η πληκτική πληροφόρηση δεν είναι γνώση.

¹ «Όταν η ψυχή περιέλθει σε μια τέτοια κατάσταση, μεταβαίνει πλέον εις το όμοιο της, το αόρατο, το θείο και αθάνατο και σοφό. Και φθάνοντας εκεί θα είναι σε ευδαιμονία, απαλλαγμένη από τις περιπλανήσεις, τους παραλογισμούς, τους φόβους, τους άγριους έρωτες και τα άλλα ανθρώπινα κακά. Και όπως λέγεται για τους μνημένους, θα περνά τον υπόλοιπο χρόνο της μαζί με τους θεούς». Φαίδων, 81α.

Και η ανάγνωση βιβλίων δεν ταυτίζεται βέβαια με την καθημερινή, τη συναπτή και προσωπική άσκηση αυτογνωσίας.

Και χρησιμοποιούν αυθεντικά και την επιγραμματική δήλωση του περιπατητικού αυτού Αθηναίου, ότι «ένα ξέρω, ότι δεν ξέρω τίποτα» και καταλήγουν με λογική αυθεντία πια στο συμπέρασμα ότι *«τίποτα το συστηματικό και το τυποποιημένο δε δίδασκε. Ήταν απλά ένας δαιμόνιος άνθρωπος ο οποίος ήξερε να αλιεύει ανθρώπους»*².

Και αγνοούν όχι μόνο την πνευματική κληρονομία που μας άφησε αυτό το ανάστημα κυρίως μέσα από τα παραδείγματα της ζωής του, αλλά και από τη συγγραφική παραγωγή – μια και θέλουν έργα – αλλά δεν αντέχουν να επικεντρωθούν ούτε σε εκείνα των έξοχων μαθητών του, του Πλάτωνα, του Δημοφώντα, του Ξενοφώντα και εν μέρει του Αριστοτέλη.

Η παραπάνω κατηγορηματική του δήλωση όμως, ότι δεν ξέρει τίποτα, όφειλαν να αναγνωρίσουν τουλάχιστον ότι είναι υπαρξιακή. Γιατί το να τολμήσουμε σε όποια εποχή να δηλώσουμε ότι δεν ξέρουμε τίποτα, είναι φυσικά η μέγιστη σοφία. Καθώς βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση προς κάθε δογματισμό και παγιωμένη τάχα αντίληψη, την απολιθωμένη συνήθως – και τόσο επικίνδυνη – θεώρηση του κόσμου. Όπου κυρίαρχο πλέον όργανο υπέρβασης της βαθιάς μας άγνοιας, αναδεικνύεται η πηγαία, η ειλικρινής και μόνο ερώτηση. Που προκαλεί και δυναμιτίζει την πιο μικρή αλλά και την πιο μεγάλη απορία. Χωρίς να υπάρχει ρητά η ανάγκη της όποιας απάντησης. Τείνοντας να αναδείξει τη δυναμική της ρέουσας και άμεσης συνθήκης. Έτσι που να προβάλλει την υποκρυπτόμενη και μόνο αλήθεια της τρέχουσας στιγμής. Σε ένα σύμπαν φαντασμαγορικό και χαοτικό όπου τα πάντα μεταβάλλονται.

Αυτοί οι επικίνδυνα συμβατικοί βέβαια λόγιοι, εξακολουθούν και σήμερα να προσεγγίζουν τον Αθηναίο Γιόγκι με κριτήρια κοινά και εγκόσμια. Αν χρημάτισε δούλος, αν ήταν άσχημος στην όψη και κοντός, αν η Ξανθίππη είχε βίαιο χαρακτήρα και πόσο την υπέμενε. Αν παρέσυρε πράγματι τους νέους και αν υπήρξε ποτέ εραστής του Αλκιβιάδη, παρά την κατηγορηματική και ντροπιασμένη άρνηση του τελευταίου. (Συμπ. 217 επ.). Περιορίζονται στο πόσο καλός λιθοξόος πρέπει να ήταν και αν οι τρεις ντυμένες Χάριτες που κοσμούσαν τα Προπύλαια, βγήκαν από την επιδέξια σμίλη του. Και αντί να ψάξουν και να βρουν τι έκανε και τι είπε, χρεώνουν ότι κάνει εντύπωση στον πολύ κόσμο, απλά στο θαυμασμό του Πλάτωνα. Και πάνε μετά ήσυχοι να κοιμηθούν.

Και ξεχνούν αυτοί οι ανατόμοι και αναλυτές της ιστορίας των άλλων, το βάθος και την ουσία του Δελφικού ρητού που είχε υιοθετήσει ο Αθηναίος Ερημίτης. Το «γνώθι σαυτόν», ρητό που αποτελούσε και αποτελεί την πεμπουσία του όλου εσωτερισμού και της ειλικρινούς

² Για λόγους δικής μου συνέπειας, δεν παραπέμπω στην πηγή αυτή.

πορείας προς την αυτογνωσία, που μόνο αυτό μπορεί να οδηγήσει τελικά στην αποκάλυψη και τη φώτιση και την ελευθερία.

Πώς να καταλάβουν λοιπόν και πώς να καταλάβουμε κι' εμείς έναν άνθρωπο της όποιας εποχής, που ήταν μη δογματικός και αναζητούσε μέσα του, στο πνεύμα του δηλαδή και μόνο, στο «δαιμόνιό» του³, τη θεία του φύση, την αλήθεια;

Με αυτές λοιπόν τις διαπορίες αλλά και τον ανυπόκριτο θαυμασμό, θα επιχειρήσουμε να μεταφέρουμε και εμείς, όπως λέει και ο Αλκιβιάδης στη συνέχεια, τρεις σπαστές εικόνες από τη ζωή του. Για χάρη δική μας φυσικά.

Για να συνειδητοποιήσουμε ίσως, ότι αν κατακτήσει κανείς μια διαύγεια πνεύματος, συνακόλουθα επιτυγχάνει μια ισορροπία συναισθημάτων και λόγου και το φυσικό του σώμα αποκτά τελικά υγεία και ρώμη. Ικανά όλα αυτά να τον οδηγήσουν, οικογενειάρχη, διδάσκαλο και πολυάσχολο πολίτη και άνθρωπο, να αντιμετωπίσει και να δεχτεί τη μέγιστη δοκιμασία αυτού του επιπέδου, την άδικη καταδίκη σε θάνατο και να βαδίσει προς την εκτέλεση με ηρεμία και αξιοπρέπεια.

Για να μην ξεσπάμε έτσι σε παράπονα, όταν τύχει και δεν προλάβουμε το πλοίο της γραμμής.

³ Η λέξη δεν είχε το σημερινό Χριστιανικό διαβεβλημένο απόηχο. Και οδηγεί σε μια ακόμα μεγάλη παρεξήγηση αναφορικά με το Δαιμόνιο του Σωκράτη. Οι αρχαίο πίστευαν όμως ότι εκφράζει το εντός μας θεϊόν (Ιλ. Γ 420, Οδυσσ. Ζ 172. Και η Διοτίμα στο Συμπόσιο, λέει ότι πρόκειται για το Μεσσία, το Μεγάλο Ενδιάμεσο, εκείνο που δένει τους ανθρώπους με τους θεούς, ο δίαυλος εκείνος που μεταφέρει στους ανθρώπους αυτά που προέρχονται από τους θεούς και στους θεούς αυτά τα οποία επιθυμούν οι άνθρωποι να τους στείλουν εκείνοι. (Συμπόσιο, XXIII).

ΔΥΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

(Τα επόμενα αποσπάσματα είναι από το περίφημο Συμπόσιο του Πλάτωνα).

Η ΠΡΩΤΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΙΖΟΜΕΝΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ ΑΠΟ ΕΝΑ ΣΕΜΝΟ ΜΑΘΗΤΗ ΤΟΥ

(Συμπόσιο, στ. 174 επ.)

ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ: Έτυχε που λέτε να συναντήσει (ο Αριστόδημος) το Σωκράτη στο δρόμο. Ήταν φρεσκολουσμένος και φορούσε σανδάλια, πράγμα σπάνιο για αυτόν. Και όταν τον ρώτησε πως έτσι και σήμερα είναι τόσο προσεγμένος στην εμφάνιση, του απάντησε: Πηγαίνω για δείπνο στο σπίτι του Αγάθωνα, μια που χθες καθώς γιόρταζε τα επινικία του⁴, το έσκασα επειδή είχα ενοχληθεί από τον πολύ κόσμο που είχε μαζευτεί εκεί. Του υποσχέθηκα όμως ότι θα πάω σήμερα. Γι αυτό και καλλωπίστηκα, για να πάω ένας καθώς πρέπει άνθρωπος σε έναν καθώς πρέπει (ίνα καλός παρά καλώ ίω)⁵. Αλλά μια και έτυχε, εσύ τι λες, θα ήθελες να με συνοδεύσεις και να έλθεις απρόσκλητος σε αυτό το δείπνο; Και εγώ, απάντησα: Ό,τι εσύ αποφασίσεις Σωκράτη. Ακολούθησε με λοιπόν, είπε εκείνος για να χαλάσουμε και την γνωστή παροιμία⁶... Και οι δύο μας, καθώς θα πηγαίνουμε, θα σκεφτούμε κάποια δικαιολογία για το απρόσκλητο του πράγματος. Πάμε λοιπόν. Κάτι τέτοιο πάνω κάτω είπε και ξεκίνησαν να πάνε.

⁴ Ο νεαρός τότε ποιητής Αγάθωνας, είχε νικήσει στους τραγικούς αγώνες με το πρώτο του θεατρικό έργο «Άνθος», που παίχτηκε, το έτος 417 π.Χ, στο διαγωνισμό των Αθηναίων. Αθηναίος αριστοκρατικής καταγωγής, διετέλεσε μαθητής μεγάλων διδασκάλων και ιδιαίτερα του Σωκράτη και του Πρόδικου. Θεωρήθηκε σχεδόν ισάξιος των τριών μεγάλων τραγικών και επί κεφαλής της δεύτερης επώνυμης τριάδας, μαζί με τον Ίωνα και τον Αχαιό. Υπήρξε μέγας καινοτόμος και αναμορφωτής του αρχαίου θεάτρου και ο πρώτος που ανέβασε επί σκηνής, όχι ήρωες, αλλά πρόσωπα της ιδικής του φαντασίας. Για να γιορτάσει αυτό του το πρώτο έπαθλο, οργάνωσε πλουσιοπάροχο συμπόσιο, στο οποίο κάλεσε όλες τις τότε προσωπικότητες της Αθηναϊκής κοινωνίας. Αυτό ακριβώς το Συμπόσιο αποθανάτισε ο Πλάτωνας στον ομώνυμο διάλόγο του. Και από το οποίο μεταφέρονται εδώ τα αντίστοιχα αποσπάσματα.

⁵ Μόνο η υπέρβαση των εξωτερικών μορφών και των όποιων συμπλεγμάτων, επιτρέπει στο Σωκράτη να δηλώσει κατά κυριολεξία «Για να πάω ένας όμορφος εγώ, σε έναν όμορφο». Πράγμα που ενέχει βέβαια, και το σχετικό του χιούμορ, αν λάβουμε υπ' όψιν και το σχόλιο που διατύπωσε εδώ ο Αλκιβιάδης για την εξωτερική εικόνα του Σειληνού που παρουσίαζε ο Δάσκαλός του.

⁶ Η παροιμία έλεγε ότι «αυτόματα καλούνται οι γενναίοι στα δείπνα των δειλών» την οποία εδώ τροποποιεί επιδέξια, λέγοντας δηλαδή ότι «αυτόματα οι γενναίοι είναι καλεσμένοι στα δείπνα των γενναίων».

Ο Σωκράτης όμως κάποια στιγμή, έχοντας στρέψει το νου του προς τα μέσα (εαυτώ πως προσέχοντα τον νουν) έμεινε πίσω... Γυρίζω και δεν βλέπω πουθενά το Σωκράτη να με ακολουθεί (λέει ο Αριστόδημος) ...Όταν όμως έφθασε στο σπίτι του Αγάθωνα βρήκε ανοιχτή την πόρτα... Και ο Αγάθωνας του είπε: Πως και δε μας φέρνεις το Σωκράτη; ... Ερχόταν πίσω μου αλλά και εγώ απορώ που δεν είναι τώρα κοντά μου.

Δεν κοιτάξεις παιδί, είπε σε έναν υπηρέτη ο Αγάθωνας, να μας φέρεις μέσα το Σωκράτη; ...Αλλά ένας άλλος υπηρέτης πρόλαβε και τους εξήγησε: αυτός ο Σωκράτης σας, πισωγύρισε και στάθηκε στην εξώπορτα (προθύρω) κάποιων γειτονικών σπιτιών και ενώ του φώναζα να έρθει προς τα δω, ήταν σα να μη με άκουγε (κα' μου καλούντος ουκ εθέλει εισιέναι).

Περίεργα πράγματα λες, είπε ο Αγάθωνας. Να τον φωνάξεις και να επιμείνεις.

Αλλά ο Αριστόδημος⁷ (που τον ήξερε προφανώς καλλίτερα το Σωκράτη) τον διέκοψε. Μην το κάνετε αυτό, είπε. Αφήστε τον στην ησυχία του. Έχει αυτή τη συνήθεια. Κάποιες φορές απομακρύνεται από τους άλλους και στέκεται όπου τύχει ακίνητος. Θα έλθει σε λίγο, το ξέρω. Μην τον ενοχλείτε λοιπόν αλλά αφήστε τον...

Ήρθε φυσικά στο τέλος και ο Σωκράτης ...και τότε ο Αγάθωνας είπε:

Έλα Σωκράτη και ξάπλωσε κοντά μου για να μπορέσω και εγώ να απολαύσω μέσα από την άμεση επικοινωνία, τις σοφές εκείνες σκέψεις που σου ήρθαν καθώς στεκόσουν εκεί, στο πρόθυρο των γειτόνων. Γιατί είναι φανερό από το ύφος σου ότι το βρήκες αυτό που αναζητούσες και το κατέχεις πια...Αλλιώς είμαι βέβαιος ότι δεν επρόκειτο να μετακινηθείς από εκεί.

⁷ «Ο Αριστόδημος ο Κυδαθηναίος, μικροκαμωμένος και αιωνίως ξυπόλητος, είχε βρεθεί σε εκείνη τη σύναξη, γιατί ήταν θερμός οπαδός του Σωκράτη, από τους πιο φανατικούς μάλιστα της εποχής εκείνης» μας πληροφορεί παρακάτω το ίδιο το κείμενο (Συμπόσιο, 173 Β). Και από την εδώ στάση του επιβεβαιώνεται ότι ήξερε καλλίτερα από όλους τους παρευρισκόμενους, τι ακριβώς σημαίνει διαλογισμός και πως πρέπει να συμπεριφερόμαστε σε κάποιον που περιέρχεται σε αυτή την κατάσταση. Το ότι μάλιστα και αυτός γυρίζει αιωνίως ξυπόλητος, δείχνει μια βιωματική εφαρμογή των διδαγμάτων του Σωκράτη. Ίσως λοιπόν να ανήκε σε ένα πιο στενό και μυστικό κύκλο μαθητών του.

ΕΙΚΟΝΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Ο ΚΟΜΙΣΑΡΙΟΣ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ⁸, ΜΙΛΑΕΙ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΓΙΟΓΚΙ, ΤΟ ΣΩΚΡΑΤΗ.

(Συμπόσιο, κεφ. XXXV)

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ: Και εγώ στην πραγματικότητα (μια και μιλάμε σε αυτό το Συμπόσιο απόψε για τον έρωτα) θα κάνω τώρα τον έπαινο του Σωκράτη φίλοι μου, μεταφέροντας απλά εδώ σπαστές εικόνες από τη ζωή του. Και σας εξομολογούμαι ότι είναι ο μόνος άνθρωπος που μπροστά του παθαίνω ένα παράξενο πράγμα. Γιατί κανένας φυσικά δεν μπορεί να φανταστεί ότι υπάρχει μέσα μου ντροπή. Το ξέρετε όλοι ότι πραγματικά δεν υπολογίζω κανένα σε αυτό τον κόσμο. Ε! Λοιπόν αυτόν εδώ τον ντρέπομαι! Και είναι ο μόνος. Τόσο που μερικές φορές θα με βόλευε αν δεν υπήρχε ανάμεσά μας ζωντανός ο Σωκράτης, για να μην αισθάνομαι αυτή την κατασχώνη.

Αλλά ακούστε από μένα και ορισμένα περιστατικά για να καταλάβετε πόση δύναμη έχει αυτός ο άνθρωπος:

Κατά την εκστρατεία της Ποτιδαιας⁹, βρεθήκαμε μαζί με το Σωκράτη και ανήκαμε στην ίδια ομάδα αναφορικά με το συσσίτιο. Ε λοιπόν. Στη φυσική αντοχή και στις κακουχίες εκεί, έδειχνε τη μεγαλύτερη αντοχή. Και όχι μόνο εμένα ξεπερνούσε, αλλά και όλους φυσικά τους άλλους¹⁰. Όσες φορές έτσι αποκλειστήκαμε και

⁸ Ο Αλκιβιάδης γεννήθηκε το 450 π.Χ. σε μια από τις πιο εύπορες οικογένειες των Αθηνών και ανατράφηκε με τη φροντίδα του συγγενή του Περικλή. Διακρίθηκε για το κάλλος, τα πλούτη του και τα πνευματικά του προτερήματα, αλλά τελικά όλα αυτά τα κατασπατάλησε. Συνέλαβε την ιδέα να ενώσει τον Ελληνισμό κάτω από την ηγεμονία των Αθηνών, πριν από το Μέγα Αλέξανδρο. Κατά την εκστρατεία της Σικελίας στην οποία ορίστηκε στρατηγός, ανακλήθηκε με την κατηγορία ότι υποκίνησε την αποκοπή των στηλών των Ερμών. Αυτό τον εξόργισε, κατέφυγε στη αρχή στην εχθρική Σπάρτη και μετά από περιπέτειες και προσβολή των αρχών της φιλοξενίας εκεί, στην αυλή των Περσών. Επανήλθε στην Αθήνα μετά τιμών, όπου ορίστηκε στρατηγός κατά γη και θάλασσα. Έδειξε τεράστια ικανότητα προσαρμογής στις συνθήκες, στη Σπάρτη λιτός, στην αυλή των Περσών περισσότερο βασιλικός των βασιλέων, στη Θεσσαλία ο πλέον ικανός ιππέας. Τελικά δολοφονήθηκε στη Φρυγία από τους Πέρσες το 404. Λέγεται χαρακτηριστικά ότι οι διαταράξεις που προκάλεσε με τις παλινωδίες του στην πολιτική ζωή των Αθηνών, οδήγησαν στην ήττα της κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο και τελικά στην παρακμή της.

⁹ Η εκστρατεία κατά της Δωρικής Ποτιδαιας, οχυρής πόλης που βρισκόταν στον πορθμό της Χερσονήσου Παλλήνης της Χαλκιδικής, έγινε το 432 π.Χ., επειδή είχε αποστατήσει από την Αθηναϊκή Συμμαχία και κράτησε δυό ολόκληρα χρόνια (Θουκ. Ι 62).

¹⁰ Ξεχώριζε δηλαδή για τη φυσική του αντοχή μέσα σε ένα ολόκληρο στράτευμα. Τότε ο Αλκιβιάδης ήταν είκοσι ετών και ο Σωκράτης τριάντα οκτώ. Και στην πραγματικότητα μοιράζονταν εκτός από τις κακουχίες και την ίδια σκηνή.

αναγκαζόμαστε να μένουμε νηστικοί, όπως συμβαίνει στις εκστρατείες, όλοι μας δείχναμε μικρότερη αντοχή από αυτόν στην πείνα. Αλλά και στα πλούσια δείπνα, μόνο αυτός είχε τη δύναμη να τα καταναλώνει όλα και άλλα τόσα. Και στο ποτό, παρ' όλο που κανονικά το αποφεύγει, όσες φορές όμως το έφερνε η περίπτωση να πει, τους ξεπερνούσε όλους στην αντοχή. Και το ποιο αξιοθαύμαστο είναι ότι το Σωκράτη μεθυσμένο δεν τον είδε ποτέ κανένας άνθρωπος. Πράγμα το οποίο μου φαίνεται ότι και απόψε θα σας δοθεί η ευκαιρία να το διαπιστώσετε σε αυτό το συμπόσιο.

Όσον αφορά την αντοχή του στο κρύο και τη βαρυχειμωνιά, - γιατί εκεί οι χειμώνες είναι φοβεροί - τα έβγαζε θαυμάσια πέρα και με το χειρότερο καιρό. Και μάλιστα μια φορά που είχαμε τη μεγαλύτερη παγωνιά - χειρότερη δεν μπορούσε να γίνει - κι' εμείς οι άλλοι ή δεν ξεμυτίζαμε από τις σκηνές μας ή όταν αναγκαζόμαστε να βγούμε έξω, βγαίναμε ντυμένοι με τόσο πολλά ρούχα και τυλίγαμε τα πόδια μας με γκέτες και με προβιές που ήτανε να γελάει κανείς μαζί μας, αυτός έβγαине με τα συνηθισμένα του ρούχα, όπως τον προηγούμενο καιρό και βάδιζε επάνω στον πάγο, ξυπόλυτος, καλλίτερα από μας που είμαστε ποδεμένοι. Τόσο που οι άλλοι στρατιώτες που δεν τον ήξεραν, τον στραβοκοίταζαν, γιατί νόμιζαν ότι όλα αυτά τα κάνει επίτηδες για να τους ντροπιάζει.

Αξίζει όμως να ακούσετε και κάτι άλλο από αυτά που έκανε και τράβηξε αυτός ο τρομερά δυνατός άνθρωπος¹¹

Κάποτε εκεί στην εκστρατεία, βυθίστηκε που λέτε σε μια μεγάλη περισυλλογή. Και στεκόταν στην ίδια θέση από την αυγή, στοχαζόμενος προφανώς πάνω σε κάποια ιδέα. Και επειδή φαίνεται δεν προόδευε ο διαλογισμός του, δεν τα παρατούσε, αλλά στεκόταν ορθός και ακίνητος και αναζητούσε. Και ήρθε πια μεσημέρι και το αντιλήφθηκαν και οι στρατιώτες και έλεγαν με απορία ότι ο Σωκράτης από την αυγή στέκεται εκεί όρθιος και τον απασχολεί κάποιο σπουδαίο ζήτημα. Και καθώς πλησίαζε το βράδυ, μερικοί Ίωνες, έβγαλαν έξω από τις σκηνές τα στρώματά τους - άλλωστε ήτανε τότε καλοκαίρι - και ενώ λαγοκοιμόντουσαν με τη δροσιά της νύχτας, από την άλλη τον παραφύλαγαν, να δουν που θα κατάληγε το πράγμα. Αν θα στεκόταν όρθιος δηλαδή όλη τη νύχτα. Και αυτός παράμενε στην ίδια θέση έτσι μέχρι που φώτισε και βγήκε πια ο ήλιος. Τότε προσευχήθηκε στον ήλιο και μόνο μετά από αυτό μετακινήθηκε και έφυγε.

Τώρα αναφορικά με τη στάση του κατά τις μάχες - γιατί είναι δίκαιο να του αναγνωριστεί και αυτό - όταν έγινε η μάχη για την οποία μου έδωσαν οι στρατηγοί το αριστείο ανδρείας, αυτός ήταν που πραγματικά ρίχτηκε τότε και μου έσωσε τη ζωή και κανένας άλλος. Μη θέλοντας να

¹¹ «οίον δ' αυ τοδ' έρεξε και έτλη καρτερός ανήρ», φράση από τον Όμηρο, Οδύσσεια Δ 242, που εγκωμιάζει εκεί την προσωπικότητα και τα μοναδικά κατορθώματα του ήρωα Οδυσσέα.

με εγκαταλείψει πληγωμένο. Και έσωσε και εμένα και πήρε και τα όπλα μου...

Και ακόμα θα άξιζε σας βεβαιώνω φίλοι μου, να βλέπατε το Σωκράτη, όταν ο στρατός μας νικημένος υποχωρούμε μετά τη μάχη του Δήλιου¹². Εγώ γύριζα πάνω στο άλογό μου, ενώ αυτός ήταν πεζός οπλίτης. Αναχωρούσε λοιπόν αυτός κανονικά μαζί με το Λάχη¹³ ενώ γύρω του οι άλλοι υποχωρούσαν άτακτα. Και έτυχε να τους συναντήσω και μόλις τους είδα τους ενεθάρρυνα να μη φοβούνται γιατί δεν επρόκειτο να τους εγκαταλείψω. Εκεί λοιπόν είχα την ευκαιρία να θαυμάσω καλλίτερα το Σωκράτη, παρά στην Ποτίδαια. Γιατί αισθανόμουν πιο σίγουρος καθώς ήμουν έφιππος. Πρώτα-πρώτα, ήταν περισσότερο ψύχραιμος από το Λάχη. Έπειτα μου φαινόταν ότι βάδιζε κι' εκεί όπως τον περιγράφεις και εσύ Αριστοφάνη¹⁴, ορθωτός αλλά και με ηρεμία επόπτευε με τη ματιά του, τόσο τους φίλους, όσο και τους εχθρούς. Και έτσι από μακριά έδειχνε καθαρά στον καθένα ότι αν τολμήσει κανείς να τον πλησιάσει, εκείνος θα τον αντικρούσει με πολύ γενναίο και δυνατό τρόπο (*μάλα ερρωμένως αμύνεται*). Και με αυτό τον τρόπο υποχωρούσαν και αυτός και ο σύντροφός του. Γιατί εκείνοι που δείχνουν τέτοια στάση στον πόλεμο, δεν τους πλησιάζουν οι εχθροί, ενώ ρίχνονται σε εκείνους που φεύγουν πανικόβλητοι.

¹² Αυτό το επεισόδιο έλαβε χώρα οκτώ χρόνια αργότερα, το 424, όταν οι Αθηναίοι νικήθηκαν από τους Θηβαίους, κοντά στο σημερινό Δήλεσι. Ο Σωκράτης ήταν τότε σαράντα έξη ετών, περασμένης ηλικίας με τα μέτρα της εποχής..

¹³ Ο Λάχης, μεγαλοφυής και άτυχος, υπήρξε ναύαρχος και στρατηγός των Αθηναίων. Στην παρούσα όμως εκστρατεία, - παράδειγμα για το πόσο μετακλητά ήταν τα αξιώματα στην αρχαία Αθήνα - μετείχε σαν απλός στρατιώτης. Έπесе τελικά μαχόμενος σα στρατηγός στη Μαντινεία (το 418), πολεμώντας τον Αγή, το βασιλιά της Σπάρτης. Ο Πλάτωνας έγραψε και ένα διάλογο με τον τίτλο «Λάχης».

¹⁴ Η παρομοίωση πράγματι αναφέρεται στην Κωμωδία «Νεφέλες» (στ. 359 επ) του Αριστοφάνη, που ολόκληρη σατιρίζει το Σωκράτη. Και αξίζει εδώ να παρατεθεί το σχετικό χωρίο, στο οποίο με λίγες λέξεις περιγράφει με πληρότητα και αυτός το Σωκράτη. Του λένε λοιπόν εκεί οι (Θεές) Νεφέλες: **Και συ Ιεροφάντη των λεπτεπίλεπτων τελετών, λέγε μας (και ζήτα μας) ότι θέλεις. Γιατί σε κανένα από τους σύγχρονους σοφιστές που πετάν στα σύννεφα δεν ανταποκρινόμαστε, εκτός από τον Πρόδικο και σένα. Εκείνον για την πολλή σοφία και το μυαλό του και σένα για τις πλάγιες ματιές που ρίχνεις καθώς περπατάς στις στράτες κορδωμένος, και πλήθος κακοπάθειες τραβάς για το χατίρι μας. Ξυπόλυτος όμως πάντα και μεγαλοπρεπής». «*συ τε λεπτοτάτων λήρων ιερεϋ, φράζε προς ημάς ό,τι χρίζεις. Ου γαρ εν άλλω γ'υπακούσασαιμεν των νυν μετεωροσοφιστών πλην ή Προδίκω, τω μεν σοφίας και γνώμης ούνεκα, σοι δε ότι βρενθύει τα' εν ταισιν οδοίς, και τωφθαλμώ παραβάλλεις, κ'ανυπόδητος κακά πολλ' ανέχει κ' αφ'ημιν σεμνοπροσωπείς*». Τη διεισδυτική ματιά του Σωκράτη, σαν του ταύρου, ο Πλάτωνας την υπογραμμίζει και κατά τις τελευταίες του στιγμές όταν πήρε, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στα χέρια του το κύπελλο με το κώνειο για να το πιει. «*Και ως λαβών και μάλα ιλέως, ω Εχέκρατες, ουδέν τρέσας ουδέ διαφθείρας ούτε του χρώματος ούτε του προσώπου, αλλά ταυρηδών υποβλέψας, ώσπερ ειώθει*» Φαιδ. 117B.**

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

(Φαίδων, 116)

(Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι το τελευταίο κεφάλαιο από το διάλογο του Πλάτωνα «Φαίδων». Στην πραγματικότητα είναι αφήγηση του Φαίδωνα¹⁵, προς τον Πυθαγόρειο Εχεκράτη και σε ένα κύκλο φίλων του, που περιγράφει τις διδασκαλίες και τη συμπεριφορά του Σωκράτη, μέσα στο κελί της φυλακής, την ημέρα της εκτέλεσης της θανατικής του ποινής).

Αφού είπε αυτά τα λόγια ο Σωκράτης, σηκώθηκε και πέρασε σε ένα παρακείμενο χώρο για να κάνει λουτρό. Ο Κρίτωνας τον ακολούθησε και σε μας τους άλλους είπε να αναμένουμε. Καθώς μείναμε μόνοι μας, αρχίσαμε να κάνουμε σχόλια επάνω σε εκείνα που είχαν ακουστεί από αυτούς. Και πολλά είπαμε και για τη συμφορά που μας βρήκε, γιατί είχαμε τη βεβαιότητα ότι χάναμε πια τον πατέρα μας και θα περνούσαμε το υπόλοιπο της ζωής μας σε ορφάνια.

Μετά το λουτρό του εκείνος γύρισε και ζήτησε να του φέρουν τα παιδιά του (είχε δυο μικρούς γιους και ένα μεγαλύτερο). Και μετά ήρθαν και οι γυναίκες της οικογένειας. Κουβέντιασε μαζί τους επί παρουσία του Κρίωνα και τους έδωσε τις συμβουλές που θεώρησε ότι έπρεπε. Και μετά ζήτησε από τις γυναίκες και τα παιδιά να φύγουν και τότε ήλθε πάλι κοντά μας.

Ο ήλιος πια πλησίαζε να δύσει, γιατί ο Σωκράτης είχε μείνει μέσα στα λουτρά αρκετά. Κάθισε και ήταν πια λιγόλογος. Τότε ήλθε ο υπρέτης των Ένδεκα¹⁶ (ο δήμιος) και στάθηκε δίπλα του.

Σωκράτη, είπε, εσένα δεν πρόκειται να σε κατηγορήσω για εκείνο που συνήθως με ενοχλεί από τη συμπεριφορά των άλλων μελλοθάνατων. Γιατί οργίζονται και τα βάζουν μαζί μου όταν τους καλώ να πιουν το

¹⁵ Ο Φαίδων, ήταν από τους πιο στενούς και πιστούς μαθητές του Σωκράτη. Μετά το θάνατο του δασκάλου του, ίδρυσε δική του σχολή στην πατρίδα του, την Ηλεία. Παρά το γεγονός ότι δεν έμειναν στοιχεία της φιλοσοφίας του, είναι βέβαιο ότι ακολούθησε τη βιοθεωρία του Δασκάλου του. Και μόνο το γεγονός ότι δεν άφησε και αυτός συγγράμματα όπως και ο Αθηναίος ξυπόλητος φιλόσοφος, υποβάλλει την ιδέα ενός κύκλου εσωτερικών και μυστικών διδασκαλιών, οι οποίες από τη φύση τους, ούτε μεταδίδονται έξω από αυτούς τους κύκλους, ούτε δημιουργείται στους ακολούθους τους μια ιδιαίτερη ανάγκη διάσωσής τους, πέρα από τη μετάδοσή τους, από στόμα σε αυτί, για άμεση και πρακτική εφαρμογή.

¹⁶ Οι «Ένδεκα» ήταν η επίσημη ομάδα δημοσίων λειτουργών της πόλεως των Αθηνών, που είχε την επιμέλεια της εκτέλεσεως των ποινών. Η επιλογή τους γινόταν με κλήρο, ένας από κάθε μια από τις δέκα φυλές και ο ενδέκατος ήταν ένα είδος αρχαιοφύλακα. Είχαν δικαιοδοσία για τα αυτόφωρα, ασκούσαν δε παράλληλα και Εισαγγελικά καθήκοντα, εισάγοντας ορισμένες δίκες, όπως εκείνες της δημεύσεως περιουσίας. Ήταν όμως βασικά Δεσμοφύλακες, και για το λόγο αυτό από παραφθορά τους αποκαλούσαν και «Θεσμοφύλακες».

δηλητήριο, λες και δεν ξέρουν ότι εγώ απλά εκτελώ τις διαταγές των αρχόντων μας. Απ' εναντίας μάλιστα όλο αυτό το διάστημα που βρίσκεσαι στο κρατητήριο, σχημάτισα την εντύπωση ότι είσαι κατ' εξοχήν γενναιόψυχος, ο πραότερος και ο καλλίτερος άνθρωπος από όσους ποτέ έχουν έλθει εδώ μέσα. Και έτσι είμαι βέβαιος ότι δεν πρόκειται να οργιστείς με μένα, γιατί μπορείς να διακρίνεις τους πραγματικούς αίτιους που βρίσκονται πίσω από αυτά. Και τώρα ήρθα για να σε πληροφορήσω ότι πλησιάζει η ώρα. Σε αποχαιρετώ λοιπόν και προσπάθησε να υπομείνεις όσο μπορείς καλλίτερα το μοιραίο.

Και με δάκρυα στα μάτια, γύρισε και πήγαινε να φύγει.

Ο Σωκράτης τότε τον κοίταξε και του απάντησε:

Και συ χαίρε! Και να είσαι βέβαιος ότι θα κάνουμε αυτά ακριβώς που μας υπέδειξες.

Και μετά όταν έφυγε, στρεφόμενος σε μας, συνέχισε:

Τι ευγενικός άνθρωπος. Όλο αυτό τον καιρό ερχόταν και καθόταν δίπλα μου και μου έκανε παρέα και μερικές φορές κουβεντιάζαμε κιόλας. Πραγματικά ξεχωριστός. Και τώρα είδατε ότι έφυγε με δάκρυα στα μάτια. Αλλά Κρίτωνε, ας ακολουθήσουμε τις συμβουλές του, αν έχει ετοιμαστεί το δηλητήριο. Και ας το φέρει εκείνος που είναι υπεύθυνος για αυτό. Αλλιώς ας του υποδειχθεί να το τρίψει και να το παρασκευάσει.

Και ο Κρίτωνας απάντησε.

Νομίζω Σωκράτη, ότι ο ήλιος βρίσκεται ακόμα ψηλά στην κορυφή του βουνού και δεν έχει δύσει ακόμα. Και ξέρω ότι πολλοί καθυστερούν και πίνουν το δηλητήριο πολύ αργότερα από την ορισμένη ώρα. Και μάλιστα αφού μερικοί καλοφάγουν και πιουν καλά και αφού επικοινωνήσουν περισσότερο με μερικούς που θα ήθελαν. Μη βιάζεσαι λοιπόν, έχουμε καιρό ακόμα.

Και ο Σωκράτης:

Κρίτωνε είναι πολύ φυσικό να τα κάνουν όλα αυτά, εκείνοι τους οποίους αναφέρεις, γιατί νομίζουν ότι έτσι κάτι θα κερδίσουν. Εγώ όμως δεν μπορώ να κάνω το ίδιο. Γιατί νομίζω ότι αν πω το δηλητήριο λίγο αργότερα από το κανονικό δεν έχω να κερδίσω τίποτα άλλο παρά να γελοιοποιηθώ απέναντι στον ίδιο μου τον αυτό, καθώς θα δείξω τέτοια προσκόλληση στη ζωή. Θα έχω αρπαχτεί πια από αυτό που στην ουσία παύει για μένα να υπάρχει. Πήγαινε λοιπόν και κάνε εκείνο που σου είπα.

Και μετά από αυτό ο Κρίτωνας έκανε νόημα στον άλλο υπηρέτη που στεκόταν εκεί κοντά, περιμένοντας. Και εκείνος βγήκε και αφού έμεινε έξω κάμποση ώρα επανήλθε με τον άνθρωπο που επρόκειτο να δώσει το δηλητήριο, το οποίο έφερε τριμμένο μέσα σε ένα κύπελλο.

Ο Σωκράτης απευθυνόμενος σε αυτό τον άνθρωπο του λέει. Φίλτατε, εσύ που γνωρίζεις πια από τέτοια, για πες μου τι ακριβώς πρέπει να κάνω.

Τίποτα το ξεχωριστό, απάντησε εκείνος, παρά μόνο αφού το πεις να αρχίσεις να περιφέρεσαι μέχρι που να αισθανθείς βάρος στα πόδια σου. Και τότε να ξαπλώσεις. Και εκείνο θα φέρει το αποτέλεσμα του.

Και του έδωσε το κύπελλο. Και ο Σωκράτης τότε Εχεκράτη, το πήρε στα χέρια του τελείως γαλήνιος και χωρίς να τρέμει, ούτε αλλοιώθηκε στο παραμικρό το χρώμα ή τα χαρακτηριστικά του προσώπου του, αλλά έχοντας εκείνο το συνηθισμένο του βλέμμα του ταύρου, τον υπόβλεψε και τον ρώτησε:

Τι λες. Να κάνω σπονδή, να χύσω λίγο από αυτό το ποτό προς τιμή κάποιου θεού; Επιτρέπεται ή όχι;

Τρίβουμε μόνο όσο νομίζουμε ότι είναι απαραίτητο να πει κανείς, Σωκράτη, απάντησε.

Καταλαβαίνω, είπε ο Σωκράτης. Αλλά νομίζω ότι όχι μόνο επιτρέπεται, αλλά επιβάλλεται να κάνει κανείς ευχή τουλάχιστον προς τους θεούς ώστε η μετοίκηση προς τα κάτω εκεί, να γίνει με τρόπο ευνοϊκό. Αυτή λοιπόν την ευχή την κάνω και επιθυμώ να γίνει αποδεκτή.

Και λέγοντας αυτά, ήπια το δηλητήριο μέχρι τέλους με ευκολία και χωρίς καμιά δυσανασχέτηση.

Και οι περισσότεροι από μας μέχρι εκείνη τη στιγμή, μπορέσαμε κάπως να συγκρατήσουμε τα δάκρυά μας. Όταν όμως τον είδαμε να πίνει το δηλητήριο και μόλις το απόσωσε, μας ήταν πια αδύνατο. Εγώ ο ίδιος όση προσπάθεια και αν έκανα, δεν άντεξα και άρχισαν από τα μάτια μου να τρέχουν τα δάκρυα ποτάμι. Σκέπασα το πρόσωπό μου και έκλαιγα φυσικά τον εαυτό μου, καθώς έχανα ένα τέτοιο σύντροφο.

Και πριν από μένα και ο Κρίτωνας καθώς δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τα δάκρυά του, σηκώθηκε να φύγει. Ο Απολλόδωρος πριν από μας είχε ξεσπάσει και αυτός σε λυγμούς από πόνο και αγανάκτηση.

Και έτσι όλοι οι παρόντες είμαστε συντετριμμένοι, εκτός φυσικά από τον ίδιο το Σωκράτη.

Και εκείνος:

Τι είναι αυτά που κάνετε ω! θαυμάσιοι άνθρωποι. Εγώ έδιωξα ακριβώς για αυτό το λόγο τις γυναίκες για να μην κάνουν τέτοια απαράδεκτα. Γιατί έχω ακούσει ότι πρέπει κανείς μακάρια να πεθαίνει. Ησυχάστε λοιπόν και κάνετε υπομονή.

Και εμείς ντροπιασμένοι συγκρατήσαμε πια τα δάκρυά μας

Ο Σωκράτης περιφερόταν στο κελί, μέχρις ότου τα πόδια του βάρυναν. Τότε ξαπλώθηκε σε ύπτια στάση, όπως τον είχε συμβουλεύσει ο άνθρωπος. Ο οποίος τώρα πίεζε κάθε τόσο τα πόδια και τα σκέλη του Σωκράτη. Στο τέλος τον πίεσε δυνατά στο πόδι και τον ρώτησε αν το αισθάνθηκε.

Και εκείνος είπε, όχι, δεν το αισθάνομαι.

Μετά του πίεσε τις κνήμες και μας βεβαίωσε ότι το πάγωμα ανέβαινε και μας έδειξε ότι άρχισαν να μη λυγίζουν πλέον και τα γόνατα.

Και συνέχισε να τον εξετάσει με την αφή, και είπε ότι όταν το πάγωμα φτάσει μέχρι την καρδιά του, θα έχει τελειώσει. Τότε όταν άρχισαν να παγώνουν σχεδόν τα μέρη του υπογαστρίου, ο Σωκράτης ξεσκεπάστηκε, γιατί είχε καλύψει το πρόσωπό του και είπε αυτά τα τελευταία του λόγια:

Κρίτωνα, στον Ασκληπιό οφείλουμε ένα αλέκτορα¹⁷. Ξεπλήρωσε λοιπόν αυτό το χρέος μου και μην το αμελήσεις σε παρακαλώ.

Αυτό είπε ο Κρίτωναθ θα γίνει οπωσδήποτε, αλλά σκέψου μήπως θέλεις και κάτι άλλο.

Αλλά στην ερώτηση αυτή του Κρίτωνα, εκείνος δεν απάντησε. Απλά μετά από λίγο κάπως κινήθηκε. Και ο άνθρωπος τον ξεσκέπασε. Και αυτός είχε τώρα τα μάτια παγωμένα. Όταν το είδε αυτό ο Κρίτωναθ πήγε και του έκλεισε το στόμα και τα μάτια.

Αυτό ήταν Εχεκράτη το τέλος του συντρόφου μας, ενός άνδρα για τον οποίο μπορούμε να πούμε ότι ήταν ο καλλίτερος από όλους όσους γνωρίσαμε ποτέ και μαζί ο σοφότερος και ο δικαιότερος.

¹⁷ Με την τελευταία αυτή παραγγελία ο Σωκράτης υπογραμμίζει ότι η νοσηρή κατάσταση του εγκλωβισμού της ψυχής στο σώμα (το σώμα-σήμα, τάφος της ψυχής), για την οποία είχε μιλήσει τόσες φορές και προηγούμενα μέσα στη φυλακή, τώρα αποκαθίσταται και θέλει να εκδηλώσει σαν ύστατη πράξη ευγνωμοσύνης την προσφορά του αυτή, προς το θεό της Υγείας, το γιο του Απόλλωνα. Ο Αλέκτορας επίσης αποτελεί σύμβολο υπέρβασης του χρόνου, ανάτασης, παρουσίας και εγρήγορσης και κυρίως αθανασίας.